

Dr. Milček Komelj

akademik, ki bo na referendumu glasoval PROTI

»Danes se lahko za umetnika razglasi kdorkoli«

Metod Berlec | Polona Avanzo

Zumetnostnim zgodovinarjem, esejistom, likovnim kritikom in upokojenim univ. prof. dr. Milčkom Komeljem smo se pogovarjali o umetnosti, kulturi in aktualnem dogajanju na področju kulture.

DEMOKRACIJA: Prof. dr. Komelj, v zadnjem času je zaradi prihajajočega referenduma o zakonu o dodatku k pokojnini za izjemne dosežke na področju umetnosti veliko besed o kulturi. Seveda prav vsi spoštujemo vlogo kulture na Slovenskem v preteklosti, saj je prek jezika krepila slovensko narodno zavest v 19. stoletju in pomagala vzpostaviti samostojno državo Slovenijo. Kakšna pa naj bi bila njena vloga v sedanjí slovenski družbi?

Dr. Milček Komelj: Kultura je v razmerju do širšega pojma civilizacije usmerjena v izražanje globin človekove duhovne narave, njena najbolj eminentna emanacija pa je umetnost, ki je plod posebej nadarjenih in poklicanih ustvarjalcev. Ker je pri nas na literarnem področju vezana na slovenski jezik, je imela za Slovence tudi izjemno narodno konstitutivno vlogo; v tem smislu je utemeljitelj naše državnosti France Prešeren.

Kako se je naša kulturna individualnost postopoma uresničevala tudi v likovni umetnosti, je skušal razkriti že France Stelè, ki je potrdil, da smo dosegli svojo dotlej najvišjo likovno uresničitev slovenstva v umetnosti impresionistov. To

lahko zato danes pojmuje tudi kot našo kulturno legitimacijo, a je sama po sebi, tako kot vsaka vrhunska umetnost, seveda še mnogo več. Tako celovito vlogo bi morala slovenska kultura z umetnostjo samodejno ohranjati tudi še danes. Ob tem ko je vključena v mednarodne procese, naj bi tudi vnaprej ostala najbolj senzibilen vidik naše narodne identitete.

Prav danes, ko zavest o narodni pripadnosti žal vse bolj izginja, ko postopoma celo postajamo v svoji državi manjšina in ko se v samostojni državi celo na univerzah, ki naj bi bile tudi nosilke kulture, vse bolj otepajo slovenskega jezika, se v težnji po mednarodni uveljavitvi vse preradi odrekajo slovenstvu tudi naši umetniki, zato je na umetnosti in njenih vsakokratnih presojevalcih toliko večja odgovornost. Vsaj količinsko je videti v današnji slovenski kulturi zelo velik razmah.

Duhovna zakladnica, iz katere človeštvo črpa, pa bi se morala tudi danes in v prihodnje napolnjevati z umetninami, ki naj bi na novo vzpostavljale našo človečnost in se odpirale zrenju v najvišje sfere duha, s čimer bi dosegale trajno veljavnost. Seveda pa podoba umetnosti v zgodovini s svojimi spremembami niha, vrstijo se bolj in manj trajno pomembna obdobja, ki lahko kažejo tudi na prehodne ali krizne čase, v kakršnih smo očitno tudi danes, a je še vedno treba upati na srečno prihodnost.

► **Ali si slovenska kultura oziroma umetnost zasluži poseben status čaščenja in privilegiran položaj, kot ji ga poskuša dati nov zakon o izjemnih pokojninah v umetnosti?**

Glede na svojo zgodovinsko vlogo si zlasti vrhovi dosedanje slovenske kulture vsekakor zaslužijo, da se zavedamo njihovega pomena in jih zato tudi primerno častimo. To počnemo s ponatisi in z branjem naših klasičnih del in vedno novim predstavljanjem naših velikih avtorjev, spodbujati pa je treba tudi razmah sodobne ustvarjalnosti, iz katere se utegnejo poroditi ali se bolj izjemoma porajajo enakovredni ali še višji dosežki, ki naj bi v novih oblikah to tradicijo bogatili še naprej. K takemu spodbujanju in priznanju naj bi pripomogle tudi nagrade.

Kaj pa novi zakon o izjemnih pokojninah v umetnosti?

Glede tega zakona sem prepričan, da je mnogo manj primeren od doslej veljavnega in zato njegovi uvedbi vsekakor nasprotujem. S tem ko naj bi vpeljal za merilo presoje avtomatizem, izpričan z odločilnim upoštevanjem nagrad, naj bi v kriterijih napravil red oziroma vpeljal doslednost samo na videz. Če kje, namreč prav pri presojanju pomena umetnosti ni na mestu noben avtomatizem. Predlagano avtomatizirano nagrajevanje ustvarjalcev je še posebej vprašljivo, ker se je do danes za nekatere odločevalce predstava o umetnosti in umetnikih temeljno spremenila. Resnični umetniki so namreč zelo redki, danes pa se lahko za umetnika razglasi kdorkoli in potem samoumevno pričakuje, da ga mora po opravljenem šolanju financirati država, ne da bi si sploh kdaj služil kruh s kakšnim drugim delom.

V preteklosti sem bil tudi sam v komisiji, ki je podeljevala t. i. priznavalnine oziroma izjemne pokojnine in jo je vodil Tone Pavček: a smo se o pomenu življenjskega dela upokojenih ustvarjalcev – vedno je šlo le za presojo življenjskega dela – vselej zelo premišljeno pogovorili, nagrade pa niso bile pri tem nikakršno merilo, saj marsikdo od zaslužnih ljudi nagrade sploh ni prejel ali dočakal. Kot sem takrat dojel, je bil primaren namen tega zakona, da bi zagotovili najbolj zaslužnim ustvarjalcem varno starost, največkrat pa je šlo za priznavalnine, ki naj bi jim le omogočale preživetje. Seveda pa bi bilo treba poskrbeti za preživetje vseh upokojenec, ki so delali vse življenje, četudi njihovo delo ni

vtkano v umetniške dosežke, ampak v druge prav tako nujne dobrobiti sicer bolj vsakodnevnega življenja.

Kaj v sodobni slovenski kulturi pogrešate in kako gledate na sodobno slovensko umetnost?

Pogrešam predvsem zavest o potrebnosti jasnejše predstave o tem, kaj sploh je kultura, in še toliko bolj o tem, kaj je umetnost. Ker me v življenju ves čas priteguje zlasti umetnost in sem tudi sodeloval z največjimi umetniki, sem od blizu spremljal, kako se v krogih ustvarjalcev in tudi t. i. strokovnjakov pojmovanje umetnosti spreminja. Za kulturo danes velja tudi ali celo predvsem to, kar je nekoč veljalo za nekulturo in subkulturo ali kvečjemu za pogrošno zabavo, in isto vse bolj velja za pojmovanje umetnosti, očitno zato, ker se tako pojmovanje prilagaja dojemanju vsakokratnih novih generacij, ki so rasle le ob grafitih in stripih, so pa iznajdljive v uporabi novih tehnologij.

Vse to pa kaže, kako se je svet ob vsem tehnološkem napredku v bistvu barbariziral in se je pojmovanje umetnosti reduciralo na vzbujanje šokov in banalnih užitkov ter uprizarjanje vsakršnih domislic, življenjske stiske pa ga vse bolj usmerjajo oziroma reducirajo na družbeno angažiranost. Pri tem danes umetnost tudi vse bolj enačijo z levičarsko politično aktivistično gesto in to po ideoloških kriterijih tudi vse raje nagrajujejo; zato spremembi zakona, ki bi vpeljal predvideni avtomatizem, še toliko bolj nasprotujem.

V okviru referendumске kampanje je bil izpostavljen performans pasje dojlje, s katero naj bi ustvarjalka razbijala tabuje o ženski kot materi. Kako gledate na taka dejanja?

Prepričan sem, da so ravno taka nagrajena provokativna delovanja, med katerimi izpostavljajo tudi raztrganje slovenske zastave, sprožila misel o referendumu, saj so se nanj sklicevali s plakati na stojnicah. Kot sem videl, se je ob pogledu nanje marsikomu očitno obračal želodec, četudi zelo razumem ljubeč odnos do živali.

Stanovska združenja zavračanju take »umetnosti« sicer razumljivo nasprotujejo, ker vidijo v tem organiziran napad na umetnost, s tem pa tudi na kompetentnost, s katero naj bi sama take stvaritve odobraval ali presojala. Seveda lahko

glede na svobodo govora vsak avtor govori in počne, kar hoče, ter svoja nekonvencionalna delovanja celo razglašajo za umetnost.

Se pravi, da smo priča t. i. kvazi umetnosti ...

Predlagano avtomatizirano nagrajevanje ustvarjalcev je še posebej vprašljivo, ker se je do danes za nekatere odločevalce predstava o umetnosti in umetnikih temeljno spremenila.

Pogrešam predvsem zavest o potrebnosti jasnejše predstave o tem, kaj sploh je kultura, in še toliko bolj o tem, kaj je umetnost.

kar lahko z dojemljivostjo pojasnim in gledalcem prepričljivo približam, zato take »ustvarjalnosti« niti pobliže ne spremljam. Vendar se zavedam, da so taki pojavi le vrh ledene gore.

V kakšnem smislu?

Ko sem bil v času ministrovanja dr. Vaska Simonitija v komisijah ministrstva za kulturo, sem presenečen jasno spoznal, da so kot umetniške projekte avtorji prijavljali vsakršne nesmiselne ter bolj ali manj banalne domislice in vse mogoče tudi samoterapevtsko zamišljene provokacije, deklarirane za umetnost, ki jih je seveda, tako kot vse na svetu, mogoče teoretično zagovarjati in strokovno opredeliti. Če jim ti niso bili odobreni, pa so se praviloma pritoževali in vztrajali, da jim družbena podpora pripada.

Takrat sem spoznal, da so te številne družbene podpore v bistvu le socialni korektiv, in bil poučen, da je gotovo bolje, da se podprejo, kot da bi se taki »umetniki« potikali po cestah ali se vdajali mamilom, in tako se je izpridil tudi sam pojem umetnika. Kipar Drago Tršar ² to rad ponavljam ² mi je prav zaradi takih »umetnikov« prepovedal, da bi ga v svojih besedilih imenoval umetnik.

V kampanji za uveljavitev novega zakona njegovi snovalci sicer poudarjajo, da gre predlagateljem referendumu za boj proti izjemnim dosežkom umetnosti, ki naj bi jih potrjevale nagrade, ali celo za boj proti umetnosti nasploh. Vendar pa se nagrade v resnici dodeljujejo za marsikaj in niso nikakršen argument. Tudi to vem iz lastnih izkušenj v žirijah, kjer sem prav tako spoznal, da se zlasti tisti »izučeni« presojevalci, ki niso tudi osebnosti z lastnim odnosom do ustvarjalnosti, predvsem podrejajo vsakokratnim »zapovedanim« trendom. Veljavnost umetnosti pa je mogoče razpoznati le z dojemljivostjo, ki je lahko človeku samo dana, zato je presojanje v osnovi lahko le subjektivno (tega so se zavedali vsi veliki umetniki in umetnostni zgodovinarji),

Dejstvo je, da se danes lahko deklarira za umetnost vsakršna, tudi skrajno neokusna dejavnost ali domislica, v tem primeru, če preberete pojasnila v tisku, tudi s sklicevanjem na znanstveno raziskovanje in sodelovanje z inštituti. Nekaj, kar v znanosti ni funkcionalno, se zlahka razglaša za umetnost ali vsaj umetniški eksperiment. (Kolikor gre v tem primeru za znanstveno preučevanje, bi morda taki poskusi pripeljali, če se z mislijo na pravično mitično tradicijo zelo drastično pošalim, do vzreje pasjeglavcev ali volkodlakov.) Le malokdo pa si upa ob takih pojavih spregovoriti o izrojenosti, ker takoj tvega poduk, da je nekoč govoril o izrojeni umetnosti že Hitler.

A zlorabiti je mogoče tako umetnost kot tudi same pojme in oznake. Zato tudi tistim, ki sicer niso poklicani za presojevalce, ne more nihče prepričati, da bi ne opažali tudi zlorab samooklicane umetnosti, ki lahko niso nič manjše od drugih, četudi ne zgolj etičnih zlorab. Sam se o takih pojavih, če nisem bil vprašan, sicer nisem izrekal, ker se kot pisec osredotočam na tisto,

Celo slepcu je očitno, kako bi danes vladajoči režim pod krinko demokracije rad vzpostavil absolutistično nerazsvetljenost.

► take presoje pa potrjuje ali dopolnjuje še zgodovinski čas, ki se ne ozira na nagrade.

Ali se ne bojite, da bi nekatere slabo premišljene rešitve v zakonu lahko spodbudile razkrajanje in razvrednotenje slovenske kulture? Mislim na dejstvo, da bo izjemno pokojnino lahko prejel že nekdo za eno samo umetniško delo, ki je nastajalo nekaj mesecev, morda leto dni. Tak človek se ne bo več trudil, ker bo vedel, da ima izjemno pokojnino že zagotovljeno.

V načelu je seveda pri samooklicanih umetnikih mogoče tudi to. Vendar umetniška dela nikakor ne nastajajo zaradi nagrad. Resnične ustvarjalce spodbuja k ustvarjalnosti notranji ogenj ali vzgon, vsakdo pa ga lahko uresniči le v skladu z ustvarjalnimi močmi, ki so mu dane. Za izbruhom ustvarjalnega dejanja lahko stoji celo življenje, ali pa – na primer v lirski poeziji – tudi samo trenutek, v katerem je zgoščeno vse veselje. Zato je nebitveno, koliko časa umetnik za stvaritev porabi, saj črpa ves iz sebe, kolikor ga je.

Umetniško ustvarjanje je namreč v temelju individualno in je stvar snujočega duha, za kar mora biti avtor hvaležen nepojasnljivemu stvarniškemu impulzu; uresničiti pa mu ga, kolikor ne gre le za konceptualnost, omogoča talent, razodet skozi »obratno« znanje. Vrednosti samih stvaritev nikakor ni mogoče presoditi le z naučenimi teoremi, iz katerih naj bi izhajali kriteriji številnih zgolj »izučenih« presojevalcev, samo sklicevanje na nagrado Prešernovega sklada, tudi skupaj z morebitnimi drugimi priznanji, pa nikakor ne more biti kakorkoli zanesljivo merilo za pomembnost življenjskega dela in je zagotovo močno kočljivo.

Že v okviru Nove revije ste podpirali slovensko osamosvojitev in demokratizacijo takratne totalitarne države Jugoslavije, pozneje pa ste bili celo desetletje predsednik Slovenske matice. Ste torej predan Slovenec in demokrat hkrati. Kako gledate na stanje demokracije v Sloveniji danes, zlasti v luči tega, da predsednik vlade poziva državljane k bojkotu referendumu, čeprav je referendum najvišja oblika demokratičnega odločanja in je v slovenski ustavi zapisano, da ima oblast ljudstvo?

Pozivanje k bojkotiranju referendumu izhaja iz želje po njegovem neuspehu, je pa v očitnem neskladju z

Biografija

Dr. Milček Komelj (1948) je umetnostni zgodovinar, profesor slovenščine, upokojeni univerzitetni profesor, esejist in likovni kritik. Sodeloval je s številnimi umetniki, posebej z Božidarjem Jakcem, ter sodeloval v številnih žirijah in komisijah za nagrade in postavitve spomenikov. Bil je nacionalni koordinator za umetnostno zgodovino in 10 let predsednik Slovenske matice. Je redni član Evropske akademije znanosti in umetnosti v Salzburgu in član SAZU, kjer je bil tudi podpredsednik. Je avtor vrste knjig, monografij, katalogov, ocen in pesniških zbirk, ob 70-letnici je v dveh delih izšel prerez njegovega dela v knjigi Življenje z umetnostjo. Posebej se je posvečal ekspresionizmu, lani je pri Cankarjevi založbi izšla njegova reprezentativna knjiga Mojstri slovenskega impresionizma, pravkar pa pri Slovenski matici obsežna pričevanjska knjiga France Stelè: spomini nanj, na njegovo delo in učence. Prejel je več priznanj, med njimi Župančičevo nagrado in priznanje kritiško pero, Novo mesto pa ga je razglasilo za častnega občana.

demokratičnimi načeli. Sicer pa se vse bolj izkazuje, da ne živimo več v pravni državi, saj se o stvareh, ki so pri oblasti nezaželene, prepoveduje govoriti celo v parlamentu, ki naj bi bil tempelj demokracije, pa tam očitno vlada nerazsodnost.

Politika me sama po sebi sicer ni nikoli zanimala, ker mi je zadoščalo življenje z umetnostjo, ki ni le od tega sveta. Toliko bolj pa sem bil v Jugoslaviji občutljiv do zatiranja slovenstva in danes spet vse bolj občutim, kako bi nekateri radi obnovili propadlo državo in nekdanji totalitarni režim. Ker sem vedno hrepenel po slovenski samostojnosti, sem imel srečo, da sem lahko pozneje to hrepenenje delil z nekaterimi prijatelji z Nove revije, kjer je dominiral Niko Grafenauer.

Ob ugotavljanju, kako postajajo slovenski ljudje ob volitvah nespametni, sem bil priča tudi bolj hudomušnim razglabljanjem, da bi se nam še najbolj prilegal kak neobstoječ razsvetljeni absolutist. Celo slepcu pa je očitno, kako bi danes vladajoči režim pod krinko demokracije rad vzpostavil absolutistično nerazsvetljenost. Medtem ko zlahka prezre milijonske goljufije, ne da bi zanje kdo odgovarjal, politično nezaželene, najzaslužnejše za slovensko samostojnost, gnjavijo na sodiščih za prazen nič. Kaj sem, sam ne vem, za demokrata pa me je na Slovenski matici javno razglasil že slovenoljubni dr. Joža Mahnič, preden sem ga nasledil kot njen predsednik. [D]